

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN BİR DURUM ÇALIŞMASI¹

Prof.Dr. Şefik YAŞAR

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, syasar@anadolu.edu.tr
Tel: 02223350580 (3426), Faks: 02223350573

Arş.Grv.Dr. Tuba ÇENGELCİ

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, tubacengerci@anadolu.edu.tr
Tel: 02223350580 (3442), Faks: 02223350573

ÖZET

Değerler eğitiminde ilköğretim, ilköğretimde düzeyindeki dersler içinde de Sosyal Bilgiler dersi çok önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmanın amacı, ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymaktır. Araştırma, yapılandırılmamış gözleme dayalı betimsel durum çalışması biçiminde desenlenmiştir. Araştırmada bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir. 2008-2009 öğretim yılı bahar döneminde Eskişehir il merkezinde bir ilköğretim okulunda gerçekleştirilen araştırmaya beşinci sınıfta öğrenim gören 22 öğrenci ile sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları “öğretmen kişisel bilgi formu”, “öğrenci kişisel bilgi formu”, “yapılandırılmamış gözlem”, “video kayıtları”, “yarı yapılandırılmış görüşme” ve “araştırmacı günlüğü” biçimindedir. Araştırma verileri tümevarım analizi yoluyla çözümlenmiş, araştırma soruları doğrultusunda bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir yere sahip olduğu; ancak Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin daha etkili biçimde gerçekleştirilebilmesi için okul, öğretmen, aile ve çevrenin işbirliğinde sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, Sosyal Bilgiler, değerler eğitimi

A CASE STUDY REGARDING VALUES EDUCATION IN SOCIAL STUDIES COURSE²**ABSTRACT**

Social Studies course has a very important function in values education in primary education. The main purpose of this study is to determine how values education is carried out in the fifth grade Social Studies course in primary education. The study was designed as a holistic single case descriptive study based on unstructured observation. The study was conducted at a primary school in Eskişehir Province in the spring term of 2008-2009 educational year. The participants of the study were 9 female, 13 male students, and the teacher of 5th grade A. The data were gathered through “teacher personal information form” “student personal information form”, “unstructured observation”, “video recordings”, “semi-structured interviews”, and “researcher’s journal”. Inductive analysis was used in the study; the findings were determined and evaluated based on the research questions. It can be said that Social Studies course has a significant role in values education. However, collaboration of school, teacher, family and society is needed for much more effective process for values education.

Key Words: Primary education, Social Studies, values education

¹ Bu makale, “İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu Tez Çalışması AÜAF’ca desteklenmiştir. Proje No: 080522.

² This paper is based on a PhD study titled “A Case Study Regarding Values Education in the 5th Grade Social Studies Course in Primary Education”. This thesis study was supported by AÜAF, Project Number: 080522.

GİRİŞ

Bireyler öncelikle ailelerinde ve yakın çevrelerinde daha sonra eğitim kurumlarında toplumsal yaşamın gerektirdiği bilgi, beceri, değer, tutum ve davranış özelliklerini kazanmaktadır. Demokratik, çağdaş ve sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulmasında değerler eğitime gereken özenin gösterilmesi önem taşımaktadır. Genel olarak tüm eğitim uygulamalarının özede ise Sosyal Bilgiler eğitiminin bireylere demokratik değer, tutum ve inanç kazandırma, sahip oldukları değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla etkileşimlerine etkisinin bilincine varmalarını sağlama sorumluluğu bulunmaktadır (Doğanay, 2009: 230). Bu nedenle, Sosyal Bilgiler dersinde kavram, bilgi ve beceri öğretiminin yanı sıra değerler eğitiminin de gereken ilgiyi görmesi, öğrencilere amaçlanan değerlerin kazandırılması bakımından önem taşımaktadır.

“Değer” tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Turner (1999: 173) değerleri kararlarımızı verirken kullandığımız ilkeler ya da niteliğin standartları biçiminde açıklamaktadır. O’na göre değerlerimiz eylemler, insanlar ve olaylar karşısındaki tutumlarımızı biçimlendirir, isteklerimizi ve hırslarımızı yönlendirir. Halstead ve Taylor (2000: 169) değeri “genel olarak davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” olarak tanımlamışlardır. Türk Dil Kurumu (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 2010) sözlüğünde değer “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık” olarak tanımlanmaktadır. Doğanay (2006: 258) değeri “yaşamımızı etkileyen, yaşamda önem verdiğimiz düşünceler” biçiminde tanımlamaktadır. Bu bağlamda değerler yaşamda davranışlara yön veren; iyi, doğru, güzel gibi istenen nitelikleri simgeleyen ilke, standart ve düşünceler olarak tanımlanabilir.

İlköğretim programındaki tüm derslerin vatandaşlık değerlerini destekleme amacı taşımasına karşın Sosyal Bilgilerin etkin ve sorumlu yurttaşların yetiştirilmesinde en önemli role sahip olduğu söylenebilir. Yaşamı konu alan Sosyal Bilgiler dersinde sürecin değer temelli olması, doğrudan ya da konular içinde yeri geldikçe değerlerin ele alınması kaçınılmazdır. Nitekim, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı’nda da değerler eğitime yer verildiği görülmektedir. Programda değerlerin özelliklerine yer verilerek değerler sıralanmıştır.

2004 Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı’nda öğrencilere kazandırılması öngörülen değerler adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik biçiminde sıralanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2009). Programda genel olarak dördüncü ve beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması öngörülen değerler verildikten sonra sınıf düzeylerine göre her bir öğrenme alanında doğrudan verilecek değerler de belirtilmiştir. Değer öğretiminde değer belirginleştirme, ahlâki muhakeme ve değer analizi yaklaşımlarından söz edilmiştir. Söz konusu yaklaşımlar programda tanıtılmış ve sınıf uygulamalarına yönelik örnekler de yer verilmiştir. İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında değerler

2 Yaşar ve Çengelci (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitime İlişkin Bir Durum Çalışması, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:9 ss: (1-23)

eğitime yer verildiği, değerler eğitiminin daha önceki programlara oranla ön plana çıkarıldığı, ancak uygulama boyutunda programla yeterince bütünleştirilemediği söylenebilir.

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde Türkiye’de yapılan çalışmaların genelde eğitim programları ya da ders kitaplarında değerlerin incelenmesi (Ercan, 2001; Sarıcan, 2006; Keskin, 2008), öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin değerler eğitime ilişkin görüşlerinin alınması (Tokdemir, 2007; Devci ve Dal, 2008; Tepecik, 2008; Yaşar ve Çengelci, 2009), öğrencilerin değer kazanımlarının değerlendirilmesi ve bir değerler eğitimi programı geliştirilerek etkililiğinin sınanmasını (Dilmaç, 1991; Akbaş, 2004; İşcan, 2007; Baydar, 2009; Kuş, 2009) kapsadığı görülmektedir. Yurt dışında ise daha çok değerler eğitiminde uygulanan çeşitli yaklaşım, model ve programların etkililiğini (Mikulics, 1998), öğretmenlerin değerler eğitimindeki görevlerini (Rainey, 1999; Veuglers ve Kat 2003) öğrencilerin değerlerin öğretilmesine ilişkin görüşlerini (Prencipe, 2001) ve öğretmenlerin değerlerini (Husu ve Tirri, 2007) belirlemeye yönelik araştırmaların desenlendiği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler öğrencilere toplumsal yaşamın bilgi, beceri, tutum ve değerlerini kazandırmayı amaçlayan bir ders olarak değerler eğitiminde önemli görev ve roller üstlenmektedir. Öztürk (2009: 10) Sosyal Bilgiler öğretiminin demokratik vatandaşlık anlayışını benimsemiş bireylerde farklılıklara saygı, adalet, eşitlik, sorumluluk ve işbirliği gibi değerleri geliştirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Safran (2008: 15) ise geleneksel değerlerin olumlu yönlerini korumakla birlikte çağdaş ve evrensel değerleri kabul etmeye açık yeni nesiller yetiştirmenin Sosyal Bilgiler eğitiminin görevleri arasında olduğunu altını çizmektedir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin gerçekleştirilen süreçlerin ayrıntılı biçimde incelenerek var olan durumun betimlenmesinin değerler eğitimi açısından daha etkili süreçlerin düzenlemesine ışık tutacağı, yaşanan sorunların ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, var olan durumdan yola çıkarak gelecek uygulamaların tasarlanması ve değerler eğitimi ile ilgili olarak araştırılması gereken boyutların belirlenmesi bakımından da araştırmanın önem taşıdığı söylenebilir.

Bu kapsamda bu araştırmada, ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğinin betimlenmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde:

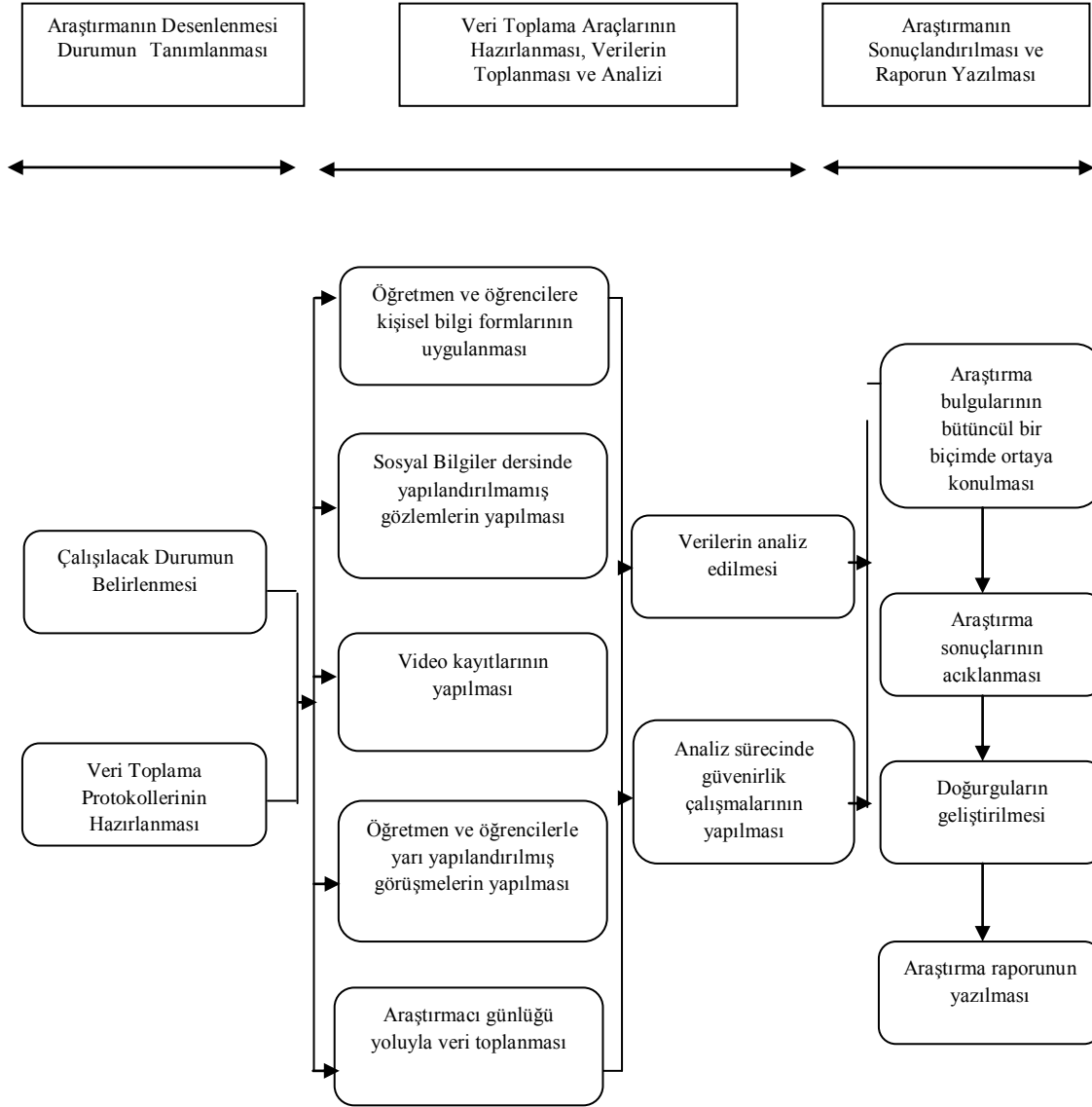
- hangi değerler ele alınmakta,
- hangi tür yaklaşımlar,
- hangi etkinlikler,
- hangi materyaller ve

- hangi değerlendirme teknikleri kullanılmaktadır?
2. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak sınıf öğretmenin görüşleri nelerdir?
  3. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak öğrencilerin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma modeli benimsenmiştir. Durum çalışmaları genelde nitel araştırma yaklaşımlarından biri olarak görülmektedir. Bir tek bireyden bir okula kadar değişik birimlerin ele alınabileceği durum çalışmaları araştırmacılara zengin ve ayrıntılı veriler sunarken, diğer nitel araştırma yaklaşımlarında olduğu gibi genelleme amacı taşımamaktadır (Lichtman, 2006: 73-77). Durum çalışmasında bir ya da daha çok olay, ortam, program, sosyal grup, toplum ya da diğer sınırlandırılmış bir sistemin derinlemesine analizi söz konusudur. Durum bütüncül bir sistemi ifade etmektedir. Bir öğretmen, öğrenci ya da yeni uygulanan bir program durumu oluşturabilmektedir Durum çalışması ise güncel bir olgunun gerçek bağlamında araştırılması biçiminde tanımlanmaktadır (Stake, 1995: 2; Yin, 2003: 13). İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini betimlemeyi amaçlayan bu araştırmada betimleme amaçlı durum çalışması yaklaşımı benimsenmiştir. Alanyazında değerler eğitime ilişkin yeterli kuramsal bilgi ve araştırma sonucu bulunmasına karşın Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışmasına rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmada, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştiğini betimlemek amacıyla bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır.

Araştırmada durum çalışmasının planlanması ve gerçekleştirilmesi süreci Şekil 1’de “İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Durum Çalışması Akış Şeması”nda açıklanmıştır. Bu kapsamda çalışma, durumun tanımlanması ve araştırmanın desenlenmesi; veri toplama araçlarının hazırlanması, verilerin toplanması ve analizi son olarak da araştırmanın sonuçlandırılması ve raporun yazılması olmak üzere üç aşamada gösterilmiştir.

Şekil 1. İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Durum Çalışması Akış Şeması

Bu çalışmada analiz birim olarak eğitim öğretim uygulamalarında değerler eğitimine yer veren bir ilköğretim beşinci sınıf öğretmeni ve bu öğretmenin sınıfında öğrenim gören öğrenciler belirlenmiştir. Araştırmacı gözlemler ve görüşmeler sonucunda çalışmada çalışacağı birimi belirlemiştir. Araştırmada sınıf öğretmeni ve 5-A sınıfında öğrenim gören tüm öğrenciler çalışmaya katılacak bireyler kapsamına alınmıştır. Araştırma katılımcıları

araştırmanın amacı ve alt problemleri doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulan ölçütler yoluyla belirlenmiştir. Bu ölçütler şöyle sıralanabilir:

- Araştırmanın ilköğretim beşinci sınıf düzeyinde yapılması
- Araştırmanın yapılacağı sınıfta görev yapan öğretmenin ilköğretim beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programını etkili bir biçimde uygulaması, programda değerler eğitiminin yerine ilişkin bilgi sahibi olması, Sosyal Bilgiler dersinde açık ve örtük program yoluyla değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik çaba göstermesi.

Araştırmacı belirlediği ölçütleri karşılayan bir öğretmen ve sınıf belirledikten sonra odak öğrenci seçimi yapmadan tüm öğrencileri ve öğretmeni araştırma kapsamına almıştır. Araştırmaya katılan her öğrenciye bir kod isim verilmiş, video kayıtları ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden yapılan doğrudan alıntılarda öğrencilerin kod isimleri kullanılmıştır. Sınıf ortamında fazla sayıda öğrenci olmaması, sınıfın oldukça geniş olması, gözlem ve video kaydı için rahat bir ortama sahip olması tüm öğrencilerin araştırma kapsamına alınmasında etkili olmuştur. Araştırmaya 9'u kız 13'ü erkek olmak üzere 22 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerden 3'ünün kardeşi yokken, 7 tanesi 1, 10 tanesi 2, 2 tanesi de 3 kardeşe sahiptir. Ailelerin eğitim durumuna bakıldığında annelerin 9'unun ilkokul, 3'ünün ortaokul, 8'inin lise, 2'sinin üniversite mezunu olduğu, babaların ise 7'sinin ilkokul, 7'sinin ortaokul, 6'sının lise ve 2'sinin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Annelerden 18'i ev hanımı, 3'ü işçi ve 1'i esnaftır. Babaların ise 12'si işçi, 2'si memur, 2'si esnaf, 3'ü emekli olup 3'ü de işsizdir. Ailelerin aylık durumu incelendiğinde, 3'ünün 0-500 TL, 10'unun 501-750 TL, 6'sının 751-1000 TL, 2'sinin 1001-1500 TL arası arası gelire sahipken 1 ailenin 1500 TL'den fazla gelire sahip olduğu görülmektedir.

Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta görev yapan öğretmen bayan olup 7 yıldır sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı mezunu olan öğretmen Sınıf Öğretmenliği alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Öğretmen okuldaki eğitici kol çalışmalarında etkin görevler üstlenmektedir. Sosyal Bilgiler dersi ya da değerler eğitimi konusunda herhangi bir hizmetiçi eğitim almayan öğretmen iletişim ve demokrasi eğitimi konularında seminerlere katılmıştır. Öğretmenin kişisel ve mesleki özellikleri, bilimsel araştırmaya karşı olumlu tutumu durum çalışmasının gerçekleştirileceği sınıfın belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Araştırmacı durum çalışmasının uygulamasını yapacağı okulu belirledikten sonra 2008-2009 öğretim yılı bahar dönemi boyunca 5-A sınıfında yapılandırılmamış gözlemler, öğretmen ve öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmış ve araştırma sürecine ilişkin araştırmacı günlüğü tutmuştur. Araştırmacı, araştırma sürecinde yapılandırılmamış gözlemler yaparken sınıftaki etkinliklere hiçbir müdahalede bulunmamış, doğal ortamın yapısını bozmamaya özen göstermiştir. Bu bağlamda araştırmacı öğretmenin rolünü alarak dersi yürütme ya da etkinliklere katkıda bulunma gibi bir davranışta bulunmamıştır. Sınıf öğretmeni ise doğal biçimde dersini yürütmüş, olağan rolü dışında farklı rol veya görevler üstlenmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın temel veri toplama tekniği yapılandırılmamış gözlem olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra kişisel bilgi formu, video kayıtları, yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve araştırmacı günlüğü aracılığıyla da araştırma verileri toplanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları şu şekildedir:

Kişisel bilgi formu: Kişisel bilgi formu araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencileri daha iyi tanımak amacıyla kullanılmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerini elde etmeye yönelik olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formları öğretmen ve öğrenciler için ayrı formlar biçiminde düzenlenmiştir.

Yapılandırılmamış gözlem: Araştırmacı Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiği konusunda yapılandırılmamış gözlem yoluyla veri toplamıştır. Bu noktada dersin içeriğinden kaynaklanan değerler eğitimi ile öğretmen ve öğrenci, öğrencilerin birbirleri arasındaki etkileşimden kaynaklanan diğer bir deyişle sınıftaki örtük program yoluyla gerçekleştirilen değerler eğitime ilişkin alan notları tutmuştur.

Video kayıtları: Araştırmacı süreçte yapılandırılmamış gözlem yapma ve saha notları tutma gereksiniminden dolayı video çekimlerini yapmak üzere bir alan uzmanından ve bir lisans öğrencisinden yardım istemiştir. Araştırma sürecinde araştırmacı, öğretim elemanı ve öğrenci bir araya gelerek video kameranın kullanımı ve çekimlerde nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda görüşmüşlerdir. Daha sonra Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak video çekimlerinin yapılacağı sınıfta öğretmenden izin alınarak farklı derslerde toplam 160 dakikalık deneme çekimi yapılmış, bu çekim araştırma verisi olarak kullanılmamıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler: Araştırma kapsamında sınıf öğretmeniyle üç yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Birinci görüşme araştırma sürecine başlamadan önce, ikinci görüşme araştırma sürecinde, üçüncü ve son görüşme ise araştırma tamamlandıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerle, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitime ilişkin görüşlerini almak üzere bir yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Öğretmen ve öğrenciler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları için uzman görüşüne başvurulmuş, farklı öğretmen ve ilköğretim okulunda beşinci sınıfa devam eden öğrencilerle pilot görüşmeler yapılarak soruların anlaşılabilirliği sınanmıştır. Uzman görüşü ve pilot görüşmelerden sonra görüşme sorularına son biçimi verilmiştir. Görüşmelerde görüşme formunda yer alan sorular sırasıyla katılımcılara yöneltilmiştir. Araştırmacı katılımcıları yönlendirmekten kaçınmaya özen göstermiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılara adlarıyla hitap edilmiş, analiz ve raporlaştırma sürecinde her katılımcıya bir kod isim verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde dijital ses kayıt cihazı kullanılmış, her bir katılımcı ile yapılan görüşme ayrı bir ses dosyası olarak kaydedilmiştir. Daha sonra bu dosyalar bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmacı günlüğü: Gözleme dayalı durum çalışmasında araştırmacı temel veri kaynağı durumundadır. Bu nedenle araştırmacı, derslerin öncesinde ve sonrasında, yarı yapılandırılmış görüşmelerden önce ve sonra sürecin tüm boyutlarını kapsayan yansıtıcı günlükler tutmuştur.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Bu araştırmada yapılandırılmamış gözlemler, video kayıtları ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan veriler tümevarım analizi yoluyla çözümlenmiştir. Alt amaçlar doğrultusunda toplanan ve çözümlenen veriler alan yazından da yararlanılarak yorumlanmış, uygulamaların geliştirilmesine ve daha sonraki araştırmalara yönelik öneriler getirilmiştir.

Tümevarım analizi çalışılan durum kapsamında örüntülerden ortaya çıkan boyutları ayrıntılı biçimde analiz etme olanağı sağlar. Burada araştırmacı boyutlar arasındaki çoklu ilişkileri daha önce belirlenen varsayımlardan hareket etmeden, verilerin ortaya koyduğu biçimiyle anlama arayışındadır (Patton, 2002: 56). Tümevarım analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Araştırmada, tümevarım analizi kapsamında verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara göre düzenlenmesi ve tanımlanması ile bulguların yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 228) aşamaları izlenmiştir.

Video Kayıtlarının Analizi

Araştırma kapsamında video kayıtlarının analizinden önce yapılandırılmamış gözlem notlarının analizi yapılmış, bu amaçla gözlem notları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmacı araştırma sorularını ve araştırmanın kavramsal çerçevesini de göz önünde bulundurarak gözlem notlarında değerler eğitimi ile ilgili olduğunu belirlediği bölümleri isimlendirmiş diğer bir deyişle kodlama işlemini gerçekleştirmiştir. Kodlamada kullanılan kavramların bir bölümünün veriden geldiği bir bölümünün de alanyazından geldiği görülmüştür. Sosyal Bilgiler eğitimi alanında çalışan bir alan uzmanı ile Türkçe eğitimi alanında çalışan bir uzmandan gözlem notlarını inceleyerek kodlama yapımları istenmiş, araştırmacı ve uzmanlar tarafından oluşturulan kodlama anahtarları karşılaştırılmıştır. Daha sonra eklenmesi ve çıkarılması gereken kodlara karar verilerek uzlaşmaya varılmıştır.

Araştırmada 05.03.2009 ile 09.06.2009 tarihi arasında 34 ders saatinde toplam 1360 dakikalık video kaydı yapılmıştır. Video kayıtları bilgisayar ortamına video dosyaları biçiminde aktarılmıştır. Video dosyaları araştırmacı tarafından tek tek izlenerek her bir video kaydının içindekiler sayfası oluşturulmuştur. İçindekiler sayfası oluşturulan video dosyalarının belirli bölümleri araştırmacı ve alandan iki uzman tarafından izlenmiştir. Araştırmacı ve uzmanlar Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin yansıtılması amacıyla tüm kayıtlardan örneklem alınması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Tüm derslerin kayıtlı olduğu video dosyalarından %20'den az olmamasına dikkat

edilerek örneklem alınmıştır. Örnekleme alınan video dosyaları 13 des saatini, 520 dakikayı kapsamakta bu da tüm kayıtların %38,2'sini oluşturmaktadır.

Video dosyalarının dökümü araştırmacı tarafından yapılmıştır. Bu süreçte öncelikle kaydın yansıttığı dersin bağlamsal özellikleri kapsamında yer, tarih, etkinlik türü ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Örnekleme alınan video dosyalarının dökümünden sonra makro analiz yapılarak verilerden kodlar oluşturulmuş, kodlar üzerinde çalışılarak Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin temalar oluşturulmuştur. Bu temalar doğrultusunda video kaydı kodlama anahtarı hazırlanmıştır. Alan uzmanları tarafından incelenen anahtara son biçimi verilmiştir. Araştırmacı ve iki uzman tarafından ayrı ayrı incelenen video kayıtları, kodlama anahtarı kullanılarak yorumlanmış, daha sonra yapılan karşılaştırmalar sonucunda “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular tartışılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerin Analizi

Araştırma kapsamında öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmelerde kaydedilen ses dosyaları araştırmacı tarafından çözümlenmiş ve görüşmelerin dökümü görüşme formlarına aktarılmıştır. Görüşme dökümleri tamamlandıktan sonra bir alan uzmanı tarafından ses dosyalarının yanlış ya da eksik bölümler kontrol edilmiştir. Görüşme dökümlerinin ardından verilerin kodlanması aşamasına geçilmiştir. Görüşme formlarındaki veriler araştırmacı tarafından kodlanmış, öğretmen ve öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar kodların kaynağını oluşturmuştur. Araştırmacı tüm verileri kodlayarak ardından bir kod listesi oluşturmuştur. Kod listesi üzerinde çalışan araştırmacı kodlardan hareketle temaları belirlemiştir. Araştırmacı dışında iki uzman daha görüşme dökümlerini incelemiş, tema ve alt temaları belirlemiştir. Araştırmacı ve uzmanlar tarafından ayrı ayrı okunarak oluşturulan tema ve alt temalar için “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular tartışılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın geçerliğini sağlamak için veri çeşitlemesi yoluna gidilmiş, farklı veri kaynakları olan farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Farklı zamanlarda toplanan verilerin ve bulguların doğruluğu için alan uzmanları ve araştırmacılardan destek alınmıştır. Araştırma süreci kayıt altına alınmış, kayıtların sistemli bir biçimde saklanması yolu benimsenmiştir. Verilerin tanımlanması ve yorumlanmasında nesnel davranılmaya çalışılmış, verilerin yorumlanmasında video kamera kayıtlarından, katılımcıların görüşlerinden, gözlem notlarından ve araştırmacı günlüğünden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Araştırmada güvenirlilik bağlamında araştırmacı öncelikle araştırmada üstlendiği rolü açıklamıştır. Araştırmanın katılımcıları ve araştırma ortamına ilişkin özellikleri betimlemiş, araştırmada elde ettiği verileri olduğu gibi

sunmuştur. Güvenirlik çalışmalarında araştırmacı dışında iki uzman da analiz sürecine katılmıştır. Genel olarak uzmanlar araştırmacının belirlediği tüm temalara katılmıştır. Araştırmacı ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almayan değerlerin kazandırılması konusunda uzmanların önerdiği cesaret ve eşitlik değerlerini temalaştırma konusunda uzmanların görüşüne katılmıştır. Değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlar konusunda da araştırmacı bir uzmanın belirlediği değer belirginleştirme temasını uygun bularak söz konusu yaklaşıma ilköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlara ilişkin bulgular kapsamında yer vermiştir.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 265-270) gibi stratejilerden yararlanılmıştır. Araştırmacı elde ettiği bulguların gerçekliğine, benzer ortamlarda sonuçların geçerliğine, süreçlerin birbirleriyle tutarlı olmasına, verilerin nesnel bir yaklaşımla toplandığına ve sonuçların nesnel bir biçimde ortaya konulduğuna ilişkin kanıtlar ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmayı okuyan bireylerin benzer ortamlara ve süreçlere ilişkin bir anlayış oluşturma, kendi uygulamalarına daha deneyimli ve bilinçli yaklaşımlarını sağlayabilmek amacıyla araştırmada verilerin toplanması ve analizi süreci ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçların dayandığı veriler, analiz süreci ve kodlamalar teyit amaçlı olarak düzenlenmiş ve denetim altına alınmıştır.

BULGULAR

Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Nasıl Gerçekleştirildiğine İlişkin Bulgular

Durum çalışmasının gerçekleştirildiği sınıfta, Sosyal Bilgiler öğretimi programı çerçevesinde değerler eğitiminin gerçekleştirildiği gözlenmiştir. Her bir ünite de programda öngörülen değerlerin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Değerler konularla bütünleştirilerek öğrencilere verilmeye çalışılmış, değerlerin önemi ve davranışlara nasıl yansımaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Ünitelerde doğrudan verilmesi gereken sorumluluk, estetik, doğal çevreye duyarlılık, çalışkanlık, akademik dürüstlük, dayanışma, adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı, tarihsel mirasa duyarlılık değerleriyle birlikte programda yer alan işbirliği, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, bağımsızlık ve özgürlük gibi değerlerin de Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu bağlamda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programında doğrudan verilecek değer olarak belirlenen tümünün, programda yer alan diğer değerlerden de bir bölümünün kazandırılmaya çalışıldığını belirtmek olanaklıdır.

09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde yıl boyunca öğrenilen bilgi, beceri ve değerler gözden geçirilmiştir. Bu bağlamda beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinin ilk ünitesi olan "Haklarımı Öğreniyorum" ünitesinde programda verilen sorumluluk değerinin kazanılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı hatırlatılmıştır. Öğrenciler de bu ünite de hak ve sorumluluklarını öğrendiklerini belirterek, öğrendiklerini günlük yaşamlarıyla ilişkilendirmişlerdir (G, 09.06.2009). Dersin ilgili bölümünde öğretmen ve öğrenciler arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

- Öğretmen** : Evet, rol nedir? Hak nedir, sorumluluk nedir bunları öğrendik değil mi? Toplumda bir insanın birden fazla rolü olduğunu ve bazı şeylerin hak olduğunu, bazı şeylerin de sorumluluk olduğunu öğrendik. Siz sorumluluklarınızı öğrenmediniz mi? Evde, okulda, insanın bazı sorumlulukları vardır. Mesela benim sorumluluğum saat dokuzdan önce okulda olmaktır (01'08").
- Bilge** : Mesela öğretmenim bizim de derslerimizi yapmak (01'41").
- Öğretmen** : Ödev yapma sorumluluğunuz var değil mi? (01'44").
- Burcu** : Öğretmenim bir de haklarımız var, yaşama hakkımız en büyük hakkımızdır (01'50").
- Öğretmen** :Demek ki bizim hem çocuk olarak hem de toplumun bir bireyi olarak toplumda birtakım haklarımız var. Eğer biz haklarımızı bilmezsek kullanamayız çocuklar.

Öğretmen, Sosyal Bilgiler programı doğrultusunda öğrencilere toplum yaşamında birtakım hakları olduğu gibi görev ve sorumlulukları olduğunu da kavratmaya çalışmıştır. Sorumluluk ve çalışkanlık değeri bakımından önem taşıyan bu üniteye doğrudan verilmesi gereken değer de ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi programında sorumluluk değeri olarak belirtilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinde ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almayan kimi değerlerin de öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu değerler arasında sabırlı olma, cesaret ve eşitlik değerleri yer almaktadır. Örneğin "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında yer alan "Gerçekleşen Düşler" ünitesinde Sosyal Bilgiler öğretimi programında yer almayan sabırlı olma değerinin kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür.

Verilerin analizi sonucunda değerler eğitiminde dört temel yaklaşımın kullanıldığı belirlenmiştir. Bu yaklaşımlar telkin yoluyla değerler eğitimi, soru-yanıt yoluyla değerler eğitimi, değer belirginleştirme yaklaşımıyla değerler eğitimi ve örtük program yoluyla değerler eğitimi biçimindedir. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan konularla ilgili olarak öğrencilere telkin yoluyla değerleri kazandırmaya çalışmaktadır. Örneğin 05.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen teknolojinin yararları yanında zararlarının da olduğunu, teknolojiden yararlanırken buna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle sağlıklı olmaya önem verme ve çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılması kapsamında öğretmenin telkin yoluyla öğrencileri bilinçlendirmeye çalıştığı görülmüştür. Öğretmenin konuyla ilgili söyledikleri şu biçimdedir:

- Öğretmen** : Demek ki teknolojik gelişmelerin hem yararı hem zararı var, önemli olan yararının zararından çok olması. Atmosferdeki zehirli gazlar dünyamızın normalden daha fazla ısınmasına sebep oluyor. Bu da küresel ısınma denilen sorunu ortaya çıkarıyor. Buzulların erimesi yine sıcaklığın artmasıyla, mevsimlerin değişmesi değil mi, biz bunları fark ediyoruz yavaş yavaş. Bunun sebebi yeryüzündeki aşırı sıcaklık. Sıcaklığın etkisiyle buzulların erimesi var, çevrenin kirlenmesi var, zehirli gazlarla. Yani teknolojinin zararları da var (30'00").

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimini gerçekleştirmeye yönelik etkinliklerle ilgili bulgular değerlerle ilgili yaşamdan örnekler verme, atasözleri ve deyimlerden yararlanma, örnek öğrencileri model

gösterme, öğrencilere model olma, belirli gün ve haftalardan yararlanma, dramadan yararlanma, güncel olaylardan yararlanma, empatiden yararlanma, benzetmeden yararlanma, yakın çevreden yararlanma, diğer ders ve disiplinlerden yararlanma, aileden yararlanma, ödevlerden yararlanma, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını örnek gösterme, internetten yararlanma ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanma biçimindedir. Değerlerle ilgili yaşamdan örnek verme konusunun öğretmenin kendi yaşamından örnek vermesi, öğrencilerin yaşamlarından örnek vermeleri ile önemli kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnek verilmesi biçiminde gerçekleştiği görülmüştür.

Öğretmen öğrencilere yaşadığı olaylar ve katıldığı çalışmalarla ilgili örnekler vererek öğrencilerde topluma hizmet konusunda gönüllü çalışmalara katılma ve toplumsal duyarlılık değerlerini geliştirmeyi amaçlamıştır. 09.06.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen doğal çevreyi koruma konusunda alışveriş yaparken dikkat ettiği noktaları belirterek yaşamından örnek vermiştir. Öğretmen bu konuda şunları söylemiştir:

Öğretmen : Ben bir markete gittiğimde bir meyve suyu alırken bile dikkat ediyorum. Ne yapıyoruz? Kutu meyve suyu alıyoruz, yani geri dönüşümü olan ambalajlı meyve sularını alıyoruz. Sadece meyve suları değil su olsun, başka yiyecek maddesi olsun, hep geri dönüşümü olanları kullanıyoruz. Mümkün olduğunca siyah poşet kullanmıyoruz (31'04").

Öğretmenin yaşamından verdiği örneklerle öğrencilerin yaşadıkları toplumun etkin bir vatandaşı olmada gereksinim duyacakları değerleri geliştirmeye çalıştığı söylenebilir.

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinliklerde kullanılan materyaller “değerler eğitiminde ders kitabı ve çalışma kitabından yararlanma”, “sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödev tahtasının kullanımı” ve “değerler eğitiminde süreli yayınların kullanımı” olarak belirlenmiştir. Değerler eğitiminde ders kitabı ve çalışma kitabından yararlanma kapsamında ilköğretim beşinci sınıf ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan fotoğraflardan yararlanma, bilgilendirici açıklama, metin ve etkinliklerden yararlanma ile sorulardan yararlanma biçiminde ele alınmıştır.

Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde değerlendirmeyi daha çok öğrencilerin sınıf içi davranışlarına ve sınıf dışındaki çeşitli etkinliklere katılımlarına bakarak gözlemler yoluyla yaptığını söylenebilir. Nitekim öğretmen uygulama öncesinde kendisiyle yapılan görüşmede değerler eğitiminde değerlendirmede gözlemi temel aldığı şu şekilde ifade etmiştir:

Burada aslında sorun yaşıyoruz. Tam bir değerlendirme yapamıyorum. Ancak çocukların davranışlarıyla gözlemleyebiliyoruz değeri kazanıp kazanmadığını. Sınıf içinde arkadaşına karşı hoşgörülü olması, tartışmalarında ılımlı olması, kavga etmemesi bunları kendi başına çözebilmeleri. Bu

şekilde gözlemleyebiliyorum. Yoksa Sosyal Bilgiler dersinde sınavda biz değer boyutunu gözlemleyemiyoruz. Sadece gözlem olarak değerlendiriyorum. Başka türlü bir değerlendirme yapamıyorum. Davranışlarını gözlemliyorum o kadar (ÖG1, st. 125-136).

Araştırmacı da öğretmenin değerler eğitimiyle ilgili değerlendirme çalışmalarında gözlemlerine dayandığını, gözlemleri sonucunda öğrencilerine dönüt ve düzeltmeler yaptığını günlüğünde belirtmiştir. Araştırmacının konuyla ilgili olarak günlüğüne aktardıkları şu şekildedir:

Öğretmen değerler konusunda sınıf içi gözlemleri ile ilgili olarak zaman zaman öğrencileri uyarmaktadır. Öğrencilerin derse hazırlık yapmaması, ders başladıktan sonra kendi aralarında konuşmaya devam etmeleri, sınıfın temizliği ve düzeni ile ilgili görevlerini yerine getirmemeleri, nöbetçi öğrencilerin sorumluluklarını ihmal etmeleri durumunda öğretmen yapmaları gerekenleri hatırlatmaktadır (AG, 16.03.2009).

Öğrencilerin ders içindeki akademik performansları kadar grup içinde arkadaşlarıyla iletişimleri, tartışmalardaki tutumları, farklı düşüncelere bakış açıları değerlendirme boyutunda önem taşımaktadır. Öğretmen ayrıca sınıf dışındaki çeşitli etkinliklerde de öğrencilerin davranışlarını gözlemeye çalıştığını ifade etmiştir. Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan değerlendirme teknikleri arasında gözlemin çok öncelikli olarak dikkate alındığını söylemek olanaklıdır.

İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesi Konusunda Sınıf Öğretmeninin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında sınıf öğretmeniyle uygulama öncesinde, uygulama sırasında ve uygulamanın bitiminde olmak üzere üç görüşme gerçekleştirilmiştir. Üç görüşmeden elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular oluşturulan temaların altında kaynaştırılarak verilmiştir. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi, Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi süreci ile Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri olmak üzere üç tema altında toplanmıştır.

Öğretmenin değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemine ilişkin görüşlerine bakıldığında öncelikle 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programını değerler eğitimi bakımından genel olarak değerlendirdiği görülmektedir. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersi programında yer alan üniteler yoluyla öğrencilere belirli değerlerin kazandırılmasının amaçlandığını dile getirmiştir. Öğretmen değerler eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin işlevini vurgulamış, değerler eğitimi açısından Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslere oranla daha ön planda olduğundan söz etmiştir. Öğretmen, 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programında değerlere yeterince yer verildiğini düşündüğünü, daha önceki programlara oranla 2004 programının değerler eğitimi bakımından daha etkili olduğunu belirtmiştir. Öğretmen bu

konuyla ilgili görüşlerini *“2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programında değerler eğitimine yeterince yer verildiğini düşünüyorum. Önceki programlarla kıyaslırsak bu programda üniteler içinde öğrenme alanları belirlenmiş, bu öğrenme alanları içinde hangi üniteye hangi değere yer verileceği belirtilmiştir”* (st. 8-12) biçiminde dile getirmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi süreci konusunda öğretmenin görüşlerine ilişkin olarak öğretmenin öncelikle öğrencilerde vatandaşlıkla ilgili değerleri geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Öğretmen yapılandırmacı yaklaşım ışığında hazırlanan 2004 Sosyal Bilgiler öğretimi programı doğrultusunda, ders kitabı ve öğretmen kılavuz kitabından da yararlanarak değerler eğitimi gerçekleştirilmeye çaba harcamaktadır. Öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde ilgili öğrenme alanı ve ünite doğrultusunda soru-yanıt yoluyla, tartışma ve araştırma çalışmalarıyla değerleri vurgulamaktadır. Öğrencilerin konularla ilgili duygu ve düşüncelerini sorgulamalarını sağlamaya çalışmakta, değerlerle ilgili yakın çevre ve ailede yapılanları ele alarak değerlerle günlük yaşamı ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Değerler eğitimi öğrencilerin sınıf içi davranışlarını gözleyerek değerlendirmeye çalışan öğretmen bunun yanında öğrencilerin çeşitli değerlerle ilgili davranışlarını karnelerindeki davranış notu bölümüne yansıtılmaktadır. Değerler eğitiminde en fazla zorlandığı konulardan birinin değerlendirme olduğunu belirten öğretmen bu amaçla öğrencilerin sınıf içi davranışlarını gözlediğini ifade etmiştir. Öğrencilerin birbirleriyle iletişimlerinde değerlere uygun davranış gösterip göstermediklerini gözleyen öğretmen bu konudaki görüşlerini *“Burada aslında sorun yaşıyoruz. Tam bir değerlendirme yapamıyorum. Yani bu değeri kazanıp kazanmadığını ancak çocukların davranışlarıyla gözlemleyebiliyoruz. Mesela sınıf içinde arkadaşına karşı hoşgörülü olması, tartışmalarında ılımlı olması, bunları kendi başına çözebilmeleri. Bu şekilde gözlemleyebiliyorum.”* (st.125-130) biçiminde ifade etmiştir. Değerlendirmede öğrencilerin sınıf dışı gönüllü çalışmalara ve çeşitli yarışmalara katılımlarını da dikkate alan öğretmen değerler eğitiminde sınıf dışı etkinliklerin işlevini önemle vurgulamaktadır.

Değerler eğitiminde yaşanan sorunlar konusunda sınıf öğretmenin görüşlerinin aile ve toplumun değerler eğitimi yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunlar biçiminde olduğu görülmektedir. Öğretmen yaşanan bu sorunlara yönelik olarak ailelere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmesini, aile ve toplumun değerler eğitiminin etkin bir parçası durumuna getirilmesini, çocuklara değerleri yaşama geçirmeleri için olanaklar verilmesini, Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere yönelik kazanımların sayısının artırılmasını, öğretmenlere değerler eğitimine yönelik hizmetiçi eğitim ve seminerler verilmesini önermektedir. Öğretmenin konuyla ilgili önerisi *“Değer eğitiminin sadece derste verilmesi yeterli değil, toplum da aile de işin içine katılmalı diye düşünüyorum. Ailelere bile eğitim verilmeli bence”* (st. 225-228) biçimindedir. Öğretmen öğrencilerin yanında ailelere de değerler eğitimi verilmesini önermekte, bu eğitimin seminerler biçiminde yapılabileceğini belirtmektedir.

İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesi Konusunda Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Bulgular

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak durum çalışmasının yapıldığı sınıftaki öğrencilerle uygulama sürecinde görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular “değer algısı”, “ailede değerler eğitimi”, “Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin yeri ve önemi” ile “değerlerin günlük yaşamda kullanılması” olmak üzere dört tema altında sunulmuştur.

Öğrencilerle yapılan görüşmede öğrencilere “Değer denildiğinde ne anlıyorsunuz?” sorusu yöneltilerek öğrencilerin değer kavramına ilişkin algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin değer algılarına bakıldığında değerler denildiğinde saygı, sevgi, sorumluluk, hoşgörü, dürüstlük ve temizlik gibi değerleri, birşeye değer vermeyi ve kültürel mirası anladıkları görülmektedir. Öğrencilerin değer algılarının oluşumunda ailelerinde ve okulda kendilerine en çok verilmeye çalışılan değerlerin ön plana çıktığı, öğrencilerin günlük yaşamdaki davranışlarında bu değerlere daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Konuyla ilgili öğrenci görüşlerine bakıldığında Burcu görüşlerini “*Değerler denildiğinde aklıma iyi davranışlar geliyor. Mesela saygı, sevgi, hoşgörü geliyor aklıma. Örnek olarak okuldaki arkadaşlarımıza saygılı olmamız gerekir, öğretmenlerimize saygılı olmamız gerekir*” (st. 1053-1056) biçiminde dile getirmiştir.

Öğrenciler ailelerinin saygı, sevgi, hoşgörü, dürüstlük, adil olma, çalışkanlık, sorumluluk ve temizlik değerleri konusunda kendilerine telkinde bulduklarını, zaman zaman örnekler vererek bu değerleri kazandırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ceren değerlerle ilgili temel kazanımları ailesinde edindiğini “*Genelde saygıyı, sevgiyi, hoşgörüyü, davranışlarımı, temizliği her şeyi ailemden öğreniyorum*” (st. 1195-1196) sözleriyle anlatmak istemiştir.

Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde işledikleri üniteler yoluyla değerleri kazandıklarını düşündükleri söylenebilir. Öğrenciler Sosyal Bilgiler dersi yoluyla haklarını, sorumluluklarını, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada önemli rol oynayan sivil toplum kuruluşlarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere toplum içerisinde yaşamlarını etkili bir biçimde sürdürmelerine yardımcı olacak değerlerin kazandırılmasında yardımcı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ferhat isimli öğrenci Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi bakımından öğrenilenlerle ilgili olarak “*Kuruluşları öğrendik, gelecekte bize yardımcı olması için*” (st. 2521) demiştir. Hakan aynı konuda “*Bu sene de Kızılayı öğrendik öğretmenim. Nasıl yardım ediyor, kan bağışını öğrendik*” (st. 2155-2157) diyerek görüşlerini ifade etmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi içeriğindeki üniteler yoluyla doğrudan verilmesi gereken değerler konusunda farkındalık kazandıkları söylenebilir.

Öğrencilerin kazandıkları değerleri günlük yaşamlarına aktarma konusunda daha çok saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerinden söz ettikleri söylenebilir. Öğrenciler değerlerle ilgili gördükleri olumsuz davranışlar

gösteren kişileri uyardıklarından, kitaplardaki olumlu modelleri örnek aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin değerleri kazanma ve uygulamaya geçirme konusunda bir çaba içerisinde oldukları, eğitim sürecinde öğrenilenlerle yaşam arasında bağ kurmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılabilir. Öğrenciler kazandıklarını düşündükleri değerlerle ilgili davranışlarını günlük yaşama yansıtma konusuna örnek vermişler, saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerinden söz etmişlerdir. Hakan isimli öğrenci konuyla ilgili görüşlerini *“Mesela yaşlılarıma saygılı oluyorum öğretmenim. Bazı kişilere yardımcı oluyorum. Bir de anneme, babama bir de arkadaşlarıma yardımcı oluyorum”* (st. 2125-2128) biçiminde ifade etmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ünitelerde doğrudan verilmesi gereken sorumluluk, estetik, doğal çevreye duyarlılık, çalışkanlık, akademik dürüstlük, dayanışma, adil davranma, bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı, tarihsel mirasa duyarlılık değerleriyle birlikte programda yer alan işbirliği, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, bağımsızlık ve özgürlük gibi değerlerin Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Araştırma sonucuna göre öğretmen 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programını değerler eğitimi bakımından olumlu biçimde değerlendirmektedir. Sarıcan'ın (2006) 1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarını vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırmayı amaçladığı çalışmasında öğretmenler 1998 programına göre 2004 programında bireyin kendi özelliklerini keşfetmesine olanak sağlayan vatandaşlık değerlerinin ön planda tutulduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin vatandaşlık değerlerinin geliştirilmesi bakımından uygulanmakta olan programa ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları söylenebilir. Bu yönüyle Sarıcan'ın (2006) sonucu bu araştırmanın sonucu ile örtüşmektedir. Devenci ve Dal (2008) Sosyal Bilgiler programının değer kazandırma boyutunda etkililiğini öğretmen görüşlerine dayalı olarak inceledikleri çalışmalarında öğretmenlerin çoğunluğunun Sosyal Bilgiler programını değer kazandırma bakımından etkili buldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda uygulanmakta olan Sosyal Bilgiler programının değerler eğitimi bakımından olumlu biçimde değerlendirildiği söylenebilir. Bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak Sosyal Bilgiler öğretim programında değerlere gereken önemin verildiği, öğrenme alanları ve üniteler yoluyla değerlerin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı, öğretmenin değerler eğitimi bakımından 2004 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programına ilişkin olumlu görüşlere sahip olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmada öğretmenin öğretme-öğrenme sürecinde genelde soru-yanıt yöntemini kullandığı, değerleri kazandırmaya çalışırken de öğrencilere çeşitli sorular sorarak değerler konusunda farkındalık oluşturmaya çaba harcadığı görülmüştür. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yararlandığı diğer yaklaşımlar telkin yoluyla değerlerin öğretimi ve değer belirginleştirme yaklaşımıdır. Akbaş (2009) araştırmasında öğretmenlerin değer öğretimi yaparken öğüt verme, telkinde bulunma ve güzel sözler paylaşma gibi etkinlikleri kullandıkları sonucuna

ulaşmıştır. Bu araştırmada da öğretmenin telkin yoluyla değerleri kazandırmaya çalıştığı, atasözleri ve deyimlerden, önemli kişilerin sözlerinden yararlandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmada öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde örtük programdan yararlandığı, örtük program yoluyla öğrencilere değerleri kazandırmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusu Sarı (2007)'nin araştırmasında ulaştığı örtük programın öğrencilerin temel demokratik değerleri kazanmalarında önemli bir işleve sahip olduğu bulgusuyla örtüşmektedir. Kuş (2009) araştırmasında örtük programın özellikle kişisel-evrensel değerlerin kazanılmasında resmi programın önüne geçtiği bulgusuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra değerlerin kazanılmasında öğrencilere göre örtük programın öğretmenlere göre ise resmi programın daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örtük programın değerler eğitimindeki yeri konusunda bu araştırmanın bulgularının alanyazınla örtüştüğü söylenebilir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen gözlemler ve görüşmeler sonunda öğretmenin değerler eğitimi konusunda öğrencilere model olmaya çalıştığı görülmüştür. Değerler eğitimi ile ilgili alanyazında yer alan çalışmalar da değerler eğitiminde öğretmenin model davranışlar sergilemesinin önemini vurgulamaktadır. Rainey (1999) Sosyal Bilgiler öğretmenleriyle gerçekleştirdiği araştırmasında öğretmenlerin değer eğitiminde sorumluluklarının farkında oldukları, öğrencilere model olacak biçimde davranışlar sergilemeye özen gösterdikleri ve değerler eğitiminde en iyi yöntemlerden birinin model olma olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde güncel olaylardan olabildiğince yararlanılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Günlük yaşamdan ayrı düşünülemez Sosyal Bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanmanın etkililiğine ilişkin olarak yapılan araştırmalar da araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Lintner (2006: 101) derste güncel olaylara yer vermenin yerel, ulusal ve uluslararası olaylara ilişkin farkındalık kazandırmanın yanı sıra öğrencilere toplum içindeki roller, hakları ve sorumluluklarını da öğrettiğini belirtmektedir. Segall ve Schmidt (2006: 91) ise medyanın açık ve örtülü mesajlar yoluyla bireyleri dünya ve insanlarla ilgili görüş, tutum ve değerleri tartışmaya yönlendirdiği görüşündedir. Bu araştırmada da öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde güncel olaylardan olabildiğince yararlanmaya çalışması alanyazınla tutarlı bir durum oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda öğretmenin değerler eğitiminde güncel olayların yanı sıra dramadan, empatiden ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanmaya çalıştığı görülmüştür. Deveci ve Dal'ın (2008) araştırmasında sınıf öğretmenleri dördüncü ve beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere değerleri kazandırmak için öykü, drama ve örnek olaylardan yararlandıklarını, sınıfta günlük yaşamdan örnekler üzerinde tartışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra gazete ve televizyondan elde edilen güncel olaylarla ilgili konuştuklarını, geziler düzenlediklerini ve

aileleri de etkinliklere katmaya çalıştıklarından söz etmişlerdir. Tokdemir'in (2007) çalışmasında Tarih öğretmenlerinin öğrencilerine değerleri kazandırmak amacıyla örnek olay, gösterim, anlatım, tartışma, biyografi, soru cevap gibi çeşitli yöntem ve teknikleri uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Akbaş (2004) öğretmenlerin değer öğretiminde çoğunlukla öğretmenin merkezde olduğu ve sözel iletişime dayalı etkinlikler kullandıklarını belirlemiştir. Araştırmada değerler eğitiminde kullanılan yaklaşım ve etkinlikler düşünüldüğünde etkinlikleri öğretmenin planlayıp yönlendirdiği, öğrencilere sınırlı bir katılım olanağı sağladığı söylenebilir. Veugelers ve Kat'ın (2003) araştırması öğrencilerin değerleri yansıtma ve değerlerle ilgili konuları tartışmaya etkin biçimde katılma konusunda öğretmenden destek beklediklerini ortaya koymaktadır. Değerler eğitiminde kullanılan etkinliklerin alanyazınla örtüştüğü, bununla birlikte öğrencinin etkin katılımına ve değerleri yansıtmasına olanak sağlayacak etkinliklerin artırılması gerektiği söylenebilir.

Araştırmada öğretmenin ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabından ve çalışma kitabından birincil kaynak olarak yararlandığı, değerler eğitiminde de kitaplarda yer alan etkinlik ve soruları temel aldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca araştırmada öğretmenin değerler eğitiminde ele alınan konunun içeriği doğrultusunda önemli kişilerin sözlerinden ve yaşamlarından örnekler vererek değerleri kazandırmaya çalıştığı görülmüştür. Öğretmen önemli kişilerle ilgili olarak ders kitabından yararlanmakta ya da öğrencileri araştırma yapmaları için farklı kaynaklara yönlendirmektedir. Ders kitabı bu konuda zengin bir kaynak sunmaktadır.

Araştırmada Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde özellikle sorumluluk değerinin kazanılmasında ödevlerden yararlanıldığı görülmüştür. Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılması ile ilgili olarak Tepecik (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödevi hem değerlendirme hem de etkinlik aracı olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler Sosyal Bilgiler dersi yoluyla haklarını, sorumluluklarını, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmada önemli rol oynayan sivil toplum kuruluşlarını öğrenmekte, daha çok saygı, hoşgörü ve yardımseverlik değerlerini günlük yaşamlarına aktarmaya çalışmaktadırlar. Araştırma bulguları Samancı'nın (2009) ilköğretim öğrencilerinin sosyal ilişkilerinde önem verdikleri değer ve beklentilerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında elde ettiği bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrenciler sosyal ilişkilerinde en fazla arkadaşlık, oyun oynama, dürüstlük, saygı, sevgi, kötü söz söylememe, kavga etmeme, haksızlık yapmama ve kıskanç olmama gibi değer ve beklentilerinden de söz etmişlerdir. Principe'nin (2001) çocukların ahlâki, dini, ulusal ve politik değerlerin öğretimine ilişkin düşüncelerini araştırmayı amaçlayan çalışmasının sonuçlarına göre çocuklar değerlerin öğretimini, değerlerin toplum tarafından kabul edilip edilmediğini dikkate alarak değerlendirmekte, toplumun onayladığı değerlerin öğretimi konusunda olumlu görüş belirtmektedir. İlgili

araştırmaların bulguları bağlamında öğrencilerin değerler eğitimine ilişkin görüşleriyle ilgili elde edilen bulguların alanyazınla örtüştüğü sonucuna ulaşılabılır.

Araştırma sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde yaşanan sorunların başında aile ve toplumun değerler eğitimini yeterince desteklememesi, medyanın olumsuz etkisi ve olumsuz arkadaşlardan kaynaklanan sorunlar ile özellikle sınıf dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanan sorunların geldiği görülmektedir. Değerler eğitiminde yaşanan sorunların alanyazında diğer araştırmalarda ortaya çıkan sorunlarla örtüştüğü görülmektedir. Kuş (2009) öğretmen ve öğrencilerin aile, medya ve sosyal çevre olarak belirlenen okul dışı etmenlerin değerlerin kazanılmasında en etkili etmen olduğunu düşündükleri bulgusunu ortaya koymuştur. Baydar'ın (2009) araştırma sonuçlarına göre öğretmenler değerlerin öğretiminde en önemli etken olarak aileyi görmektedirler. Öğretmenler ailenin sahip olduğu değerlerin ve ailelerin öğrenim düzeylerinin değer kazanımında sorun yaratabileceğini düşünmektedir. Okul dışı etmenler, çevrenin olumsuz etkisi, programın yetersizliği, büyüklerin örnek olmaması, arkadaş çevresi, medya ve internet, sınıfların kalabalık olması değerler eğitiminde karşılaşılan diğer sorunlar olarak dile getirilmiştir. Akbaş (2004) çalışmasında öğretmenlerin okulda verilen değerlerin aile ve çevrede yeterince pekiştirilmediğini, okul ve aile arasında işbirliği olmadığını ve okul ile ailede verilen değerlerin çatışabildiğini düşündükleri bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırmada değerler eğitimindeki sorunların çözümü için ailelere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmesi, aile ve toplumun değerler eğitiminin etkin bir parçası durumuna getirilmesi, çocuklara değerleri yaşama geçirmeleri için olanaklar verilmesi, Sosyal Bilgiler öğretimi programında ulusal değerlere yönelik kazanımların sayısının artırılması, değerler eğitimi konusunda öğretmenlere hizmetiçi eğitim verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitiminin daha etkili duruma getirilmesi için alanyazındaki diğer çalışmalarda da benzer önerilerin getirildiği görülmektedir. Tokdemir'in (2007) araştırma sonuçları öğretmenlerin büyük çoğunluğunun değerler ve değerler eğitimi konusunda örgün eğitim kurumlarında herhangi bir eğitim almadıklarını ortaya koymaktadır. Öğretmenler gerek hizmet öncesinde gerek hizmetiçi eğitim çalışmalarında kendilerine değerler eğitimi konusunda eğitim verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Araştırmaya katılan öğretmenler, bu konuda hizmet içi eğitim etkinliklerine katılmak istediklerini belirtmişlerdir.

Deveci ve Selanik Ay (2009) öğrencilerin değerleri kazanabilmeleri için okullarda değerler eğitimine eğitim programlarında planlı etkinlikler yoluyla yer verilmesi gerektiğini ve değerler eğitimi konusunda okul-aile işbirliğine gereksinim duyulduğunu belirtmişlerdir. Yaşar ve Çengelci'nin (2009) değerler eğitimi konusunda öğrenci velileriyle gerçekleştirdikleri araştırmada velilerin okuldaki değerler eğitiminde öğretmenlerin ellerinden geleni yaptığını, ancak değerler eğitiminin okul dışı sosyal etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Veliler ayrıca çocuklara değerlerin kazandırılmasında okul-aile-çevre işbirliğinin yetersiz olduğunu, değerler eğitimi

konusunda velilerin de birbirleriyle kaynaşmasını sağlayacak etkinliklere gereksinim duyulduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, velilerin de değerler eğitimi konusunda okul ve öğretmenle işbirliği yapma isteği ve gereksinimi duyduğu, ancak etkinlik düzenleme konusunda girişimi okuldan bekledikleri söylenebilir. Bu araştırmanın ve alanyazındaki diğer çalışmaların sonuçları bağlamında değerler eğitiminde yaşanan sorunların çözümü için okul, aile, çevre ve tüm toplumun işbirliği içinde çalıştığı, uzun soluklu ve sistemli projelere gereksinim duyulduğunu söylemek olanaklıdır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda geliştirilen öneriler şöyle sıralanabilir:

- İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında değerler eğitimine ilişkin daha ayrıntılı bilgi, açıklama ve örnek etkinliklere yer verilebilir.
- Öğretmenlere değerler eğitiminde daha planlı ve sistematik süreçler düzenleyebilmeleri bakımından hizmetiçi eğitim verilebilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi için örnek etkinliklerden oluşan bir etkinlik bankası oluşturularak Milli Eğitim Bakanlığı web sitesine konulabilir.
- Değerler eğitimi konusunda ailelere bilgilendirici eğitim ve seminerler verilebilir, okul-aile işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimine yönelik olarak var olan yaklaşımların sentezlendiği, açık ve örtük programı, sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerle aile, yakın çevre ve toplumu kapsayan bir model geliştirilerek bu modelin etkisinin sınanmasına yönelik araştırmalar desenlenebilir.
- Öğrencilerin değer kazanımlarının ve değerler eğitiminin değerlendirilmesi konusunda uygulamalı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaşı, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaşı, O. (2009). "İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17-2, (403-414).
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanılan Soruların Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deveci, H. & Dal, S. (2008). "Primary School Teachers' Opinions on the Efficacy of Social Studies Program in Value Gain" *Humanity & Social Sciences Journal*, 3-1, (1-11).
- Deveci, H. & Selanik, Ay T. (2009). "İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2-6, (167-181).
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlâki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Doğanay, A. (2006). Değerler Eğitimi, (255-286), (Editör: Cemil Öztürk), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2009). Değerler Eğitimi, (225-256), (Editör: Cemil Öztürk), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ercan, İ. (2001). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarında Ulusal ve Evrensel Değerler*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (2000). "Learning and Teaching about Values: A Review of Recent Research" *Cambridge Journal of Education*, 30-2, (169-203).
- Husu, J. & Tirri, K. (2007). "Developing Whole School Pedagogical Values-A Case of Going through the Ethos of Good Schooling" *Teaching and Teacher Education*, 23, (390-401).
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuş, D. (2009). *İlköğretim Programlarının, Örtük Programın ve Okul Dışı Etmenlerin Değerleri Kazandırma Etkililiğinin 8. Sınıf İlköğretim Öğrencilerinin ve Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lichtman, M. (2006). *Qualitative Research in Education a Users' Guide*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- Lintner, T. (2006). "Hurricanes and Tsunamis: Teaching about Natural Disasters and Civic Responsibility in Elementary Classrooms" *Social Studies*, 97-3, (101-104).
- Mikulics, M. P. (1998). *A systematic Classification of Approaches in Values/Ethics/Moral/Character Education*, (Doktora tezi, United States International University). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT 9904085.
- MEB. (2009). Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. 10.02.2009 tarihinde <http://ttkb.meb.gov.tr/program> adresinden alınmıştır.
- Öztürk, C. (2009). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış, (1-31), (Editör: Cemil Öztürk), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks California: Sage Publications.
- Prencipe, A. (2001). *Children's Reasoning about the Teaching of Values*, (Yüksek lisans tezi, University of Toronto). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT MQ58877.
- Rainey, T. R. (1999). *Perceptions from a Select Sample of Rural, East-Central Illinois, High School Social Studies Teachers on Their Role as Value Educators*, (Doktora tezi, University of Illinois). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT 9953117.
- Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış, (1-19), (Editörler: Bayram Tay ve Adem Öcal), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Samancı, O. (2009). "İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal İlişkilerinde Önem Verdikleri Değer ve Beklentiler", III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi, 18-20 Haziran 2007, Adana.
- Sarı, M. (2007). *Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek "Okul Yaşam Kalitesi"ne Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma*, Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarican, E. (2006). *1998 İle 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Segall, A. & Schmidt, S. (2006). "Reading the Newspaper as a Social Text" *Social Studies*, 97-3, (91-99).
- Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Tepecik, B. (2008). *Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turner, T. N. (1999). *Essentials of Elementary Social Studies*. (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- TDK. (2010). Büyük Türkçe Sözlük, 13 Mart 2010 tarihinde <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden alınmıştır.
- Veugelers, W. & Kat, E. (2003). "Moral Task of the Teacher According to Students, Parents and Teachers" *Educational Research and Evaluation*, 9-1, (75-91).

- Whitney, I. B. (1986). *The Status of Values Education in the Middle and Junior High Schools of Tennessee*, (Doktora tezi, Tennessee State University). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT 8802627.
- Yaşar, Ş. & Çengelci, T. (2009, November). "Views of Students' Parents Regarding Values Education in Primary Education in Turkey", International Conference on Primary Education, 25-27 November, Hong Kong.
- Yin, R. K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.